

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI
MINTAQAVIY BO‘LIMI
XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI**

XORAZM MA’MUN AKADEMIYASI AXBOROTNOMASI

Axborotnoma OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrda 223/4-son qarori bilan biologiya, qishloq xo‘jaligi, tarix, iqtisodiyot, filologiya va arxitektura fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

**2024-5/4
Xorazm Ma’mun akademiyasi axborotnomasi
2006 yildan boshlab chop qilinadi**

Xiva-2024

Gulomova R. Do Canadians curse? Sociolinguistic analysis	150
Hamrayeva Ch.N. Lingvomadaniyatshunoslikda "Konsept" terminining o'rni va ahamiyati	154
Ibadullayev B. Fransuz tarixiy antroponimlari qo'yilishidagi motivlar	156
Ibragimova G.M. Ingliz badiiy asarlari matnida parentetik vositalarning ekspressiv vazifasi	159
Ibragimova Sh.B. Actual problems of typological linguistics	162
Ibraximova I.B. Lisoniy identifiklik tadqiqot obyekti sifatida	164
Ikmamova A.A. Neologizmlarni chet tillini o'qitishda qo'llash nazariyasi	167
Ikmamova G. Individual neologizmlar badiiy asarda tasviriy vosita sifatida	169
Imamova G.T. O'zbek tilidagi modal so'zlarning ma'no xususiyatlari va uslubiy xoslanishi	171
Ilkhomova Sh., Khodjiyeva U. Adequacy and equivalency issues in translation	174
Ismatullayeva N.R., Kayumova M.M. Falsafiy matnlar: interpretatsiya va tarjima	177
Jamolatdinova L.R., Razzokova N.B. Cognitive significance of phrasemes in the Uzbek language	180
Jo'rayeva G.X. Antroposentrik metaforalarning lingvomadaniy tahlili	183
Jo'rayeva M., Igamuratova D. Topishmoqli ertaklarda sinov motivi	185
Jumanyazova M.X. Xorazm vohasi maqollari umumturkiy tafakkur in'ikosi sifatida	189
Jumaqulova Sh.Q. Ingliz tili misolida frazeologik birliklar turlari	191
Juraeva N.K., Uralova O.P. Comparative analysis of hydronym terms in English and Uzbek languages	193
Jurayeva Z.Q., Tadjibayeva A.E. Relevance of studying the main characteristics of synonyms and antonyms	195
Kamalova D.A. The phenomenon of homonymy in English phonetic terminology	197
Karibayeva M.D., Bazarbayeva A. The influence of the local dialects on the development of American English	200
Kasimova A.N. Tarjimada uslubga oid transformatsiyalar qo'llanilishi va tahliliy mulohazalar tafsiloti	202
Kattaboyeva D.K. Types of the predicate in Uzbek and English languages	205
Kaxorova N.N. Corpus-based study of modality	207
Khamroev U.S. The influence of lexicographic means on the formation of modern diplomatic terminology in English and Russian languages	209
Khudayberganova G.Sh. Linguistic study of paremias in English and Uzbek languages	213
Komilova N.Kh. Linguistic study of the category of adjectives in English and Uzbek artistic texts	215
Kuchkarova M., Rasulmuxamedova D.Z. The peculiarities of juvenile literature	218
Kurbanova N.R., Xamdamova M.A. Jean Rhys as a pioneer in English postmodernism	220
Kurbanova Sh.A. Turli tizimli tillarda "Til/tongue" konsepti nominativ kognitiv maydoni birliklarining lingvokognitiv, lingvomadaniy va sotsiopragsmatik jihatlari	222
Mamajonov M.Yu. Ishtirokchilar xususiyatlariga ko'ra muloqotning psixolingvistik tasnifi	224
Mamarizaeva F.Z. Sinekdoxa asosidagi ma'no ko'chishlarining badiiy matnda aks ettirilishi va tarjimada ifodalanishi	226
Mamatova N.A. Emerging patterns in the development of medical terms in English	228
Maqsudova Sh. Ingliz va o'zbek tillarida xarakterni ifodalovchi frazeologik birliklarning lingvomadaniy tahlili	231
Masharipova R., Maxmudov R. O'zbek va fransuz tillarida "hayvon" tushunchasini paremiologik verbalizatsiya qilish xususiyatlari	233
Matkarimova Sh.H. Semantik munosabatlar	236
Matmuratova U. Badiiy adabiyot tarjimada stilistik tahlil elementlari	238
Matrizayeva S.A. "Hibat-ul haqoyiq" da oyat va hadislarining she'riy bayoni	241
Matyoqubova T.R. Vatan taqdiri va istiqbolini kuylagan shoir	243
Maxmudov R., Ahmedova B. Ogahiyning "Gulshani davlat" asari leksikasidagi rus tili orqali kirib kelgan ayrim o'zlashma so'zlar tahlili	246
Maxmudova Z.M. "Yig'i" umumiy semali holat fe'llarining o'zbek tili izohli lug'atida berilishi	249
Mengniyozova Z.A., Yoqubov J. Inson intellektual qobiliyatini lingvistik baholashning tuzilishi	252
Mirzayeva M.U. Denov tumanidagi ayrim etnotoponimlar tadqiqi	254
Muminova N. Temuriy zoda antroponimlarini o'rganishning o'ziga xos xususiyatlari	256
Muxammadiyeva M. "Rohati dil" da chumchuq obrazining badiiy talqini	259
Narxodjayeva X.Sh., Ismatova J. O'zbek rasmiy muloqotning o'rganilishi	262
Nazarov Q. Maqollar orqali yashirin axborotning ifodalanishi	264
Niyazova M.X., Kushaeva F.A. Interpretation of educational and social problems in the novel Oliver Twist by Charles Dickens	266
Nizomova T.J. Functional-stylistic features of legal texts in English	268
Norbaboyeva M.T. Isajon Sulton hikoyalarida yetimlik motivining postmodernistik talqini	271
Norboyeva M.B., Uralova O.P. Ingliz taom nomlarining etimologiyasi	273
Normamatova D.T. Interrogatives in speech acts and their pragmatic meaning	275
Normurodova Z. O'zbek tilida epiteta va ularda baho munosabati	277
Normurodova O.B. Badiiy tarjimada metaforalarni tarjima qilish bo'yicha turli xil yondashuvlar	280
Nuraliyeva G., Ubaydullayeva S.S., Xolmurotova G. False friends of the translator	282
Nuriddinova Sh.X. Nemis tilida leksikaga yo'naltirilgan mashqlar va ularning tipologiyasi	285
Ochilova M.R. Musiqa va raqs sohasida qo'llaniladigan	288
Otaboboyeva F.I. Reflection of the "Political goal" of G.Orwell's journalism in translation	291
Otaboyev A.J. Ingliz va o'zbek tillarida payt-to'siqsiz ergash gaplarning struktur-semantik xususiyatlari	294

Xulosa qilib aytganda, Temuriylarning ismlarida xalqona, sharqona udum va fazilatlar saqlangan. Har bir ismning asoschisi bu, albatta, xalqdir. Zero, ismlarda o'zligimiz, milliyligimiz aks etadi. Nomshunos olim E.Begmatov ta'biri bilan aytganda, kishi ismlari - bu xalqimiz tarixi, madaniyati va ma'naviyati, etnografiyasi, ruhiyati, milliyligi hamda o'zligini anglash bilan bog'liq tushunchalar mujassam bo'lgan beqiyos, ulug' manbadir. Mana shu e'tiroflar tufayli ismlar turli xil qadimiy e'tiqodlar, diniy-falsafiy fikrlar va milliy xususiyatlarni o'zida mujassam qilgan holda avloddan avlodga o'tib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Begmatov E. Ismlarning sirli olami. – Toshkent: Fan, 2014. 173 b.
2. Mahmudov N. Tilimizning tilla sandig'i. – Toshkent: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – B. 9.
3. Salohiddin Toshkandiy. Temurnoma (Amir Temur Ko'ragon jangnomasi). Nashrga tayyorlovchi, so'zboshi, lug'at muallifi P.Ravshanov. – Toshkent: "Cho'lpon", 1990. – 349 b.
4. Husanov N. O'zbek antroponimlari tarixi. – Toshkent: Fan, 2013.
5. Yuldashev D. Tarixiy antroponimlarning antropotsentrik talqini // "O'zbek tilining taraqqiyoti va xalqaro hamkorlik" mazuidagi xalqar ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent: Sharq, 2019. – B. 123.

UO'K 81-13

“ROHATI DIL”DA CHUMCHUQ OBRAZINING BADIY TALQINI

M.Muxammadiyeva, tayanch doktorant, Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti, Toshkent

Annotatsiya Ushbu maqolada “Rohati dil” asaridagi chumchuq obrazi badiiy jihatdan o'rganilgan va o'zaro qiyoslanib, tahlil etilgan. Chumchuqning ramziy obraz sifatida o'zbek adabiyotiga kirib kelishi izohlangan.

Kalit so'zlar: Ramz, ganjashq (chumchuq), obraz, hikoyat, tahlil.

Аннотация. В данной статье художественно изучается, сравнивается и анализируется образ воробья в «Рохати Дил». Объясняется проникновение воробья как символического образа в узбекскую литературу.

Ключевые слова: Символ, ганджашик (воробей), образ, сюжет, анализ.

Abstract. In this article, the image of the sparrow in "Rohati Dil" is artistically studied, compared and analyzed. The entry of the sparrow as a symbolic image into Uzbek literature is explained.

Key words: Symbol, ganjashq (sparrow), image, story, analysis.

O'zbek adabiyotining yetuk vakili Xo'janazar Huvaydo o'zining lirik merosi bilan adabiyotimizda alohida o'ringa ega. Uning “Rohati dil” dostoni diniy-axloqiy doston bo'lib, o'z navbatida, didaktik mazmunga ega bo'lgan asardir. Doston hazaji musaddasi mahzuf vaznida yozilgan. “Rohati dil” asari ham an'anaviy Ollohga hamd va payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v)ga na't bilan boshlanadi. So'ngra Jabroil alayhissalomning tobut haqidagi hikoyati bayon etiladi. Keying qismlarda chahoryorlar: A bu Bakr Siddiq r.a., Umar r.a., Usmon r.a. va Ali r.a. ta'riflari beriladi. Muallif kitobni yozilish sabablari bayonidan so'ng qiyomat kunini sharhlaydi va ibratomuz hikoyatni bir-bir bayon qilinadi. Asar Olloh taolaga murojaat bilan yakunlanadi. Dostonning asosiy g'oyasi insonning ichki dunyosini poklash, islom dini ruknlariga ongli ravishda amal qilishga undash va foni dunyo insonga sinov uchun berilganligi, har bir xatti-harakat uchun boqiy dunyoda javob berish muqarrar ekanligi uqtiriladi.

“Rohati dil” dostoni 30 bob va Ibrohim Adham qissasidan iborat bo'lib, unda keltirilgan hikoyatlar islom dinining mazmunini yanada kengroq ochib berishga qaratilgan. “Huvaydo har bir hikoyatning mazmuni va bosh qahramoni qiyofasini badiiy ifodada ochib berar ekan, o'ziga xos uslub, yuksak badiiylik, tilining ravonligi, she'rning o'ynoqligini rang-barang bo'yoqlar orqali tasvirlaydi. Dostondagi har bir misra o'quvchini to'qlinlantiradi. Undagi chuqur mazmunni idrok etishga chorlaydi [“Xassos shoir va dostonnavis Xo'janazar Huvaydo. Rohati dil”, 34-bet]. “Rohati dil” asari o'z tili va badiiy g'oyalariga ega. Asar bir syujet asosida tuzilmagan bo'lsa-da, unda keltirilgan rivoyat va hikoyatlar chuqur didaktik mazmunga egadir.

Asar Ollohga hamd bilan boshlanib, uning bir lahzada ikki olamni yaratganligi ta'kidlanadi:

Tavonodurki, ul bir turfatu-l-ayn

Ichinda qofu nundin qildi kavray [“Rohati dil”, 7-bet]

Huvaydo hikoyatlar mazmunini yanada boyitish uchun turli xil obrazlardan foydalanadi. Biz asardagi qushlar obrazini ko'rib chiqamiz. Qushlar jahon xalq mifologiyasida ham katta ahamiyatga ega bo'lib, voqealar jarayonida birdan paydo bo'luvchi, qahramonlarga yordam beruvchi va vaziyatni keskin o'zgartiruvchi unsur sifatida e'tirof etilgan. Ular, asosan, ilohiyot bilan odamlar o'rtasidagi ko'priksifatida, yuksaklik va osmon ramzi sifatida talqin etilgan. Jumladan, dostonda chumchuq haqida quyidagi satrlarni o'qish mumkin.

Havodin nogahon bir qush indi,
 Kelub shohi daraxt ustiga qo'ndi.
 Oyoq yetgach o'shal shoxi qurudi,
 Uchub andin digar shoxig'a qo'ndi.
 Ki har shox uza tegdi poyi ganjashq (chumchuq)
 Chu al-qissa tamoman ayladi xashk ["*Poʻxamu dul*", 60-bet].

Ya'ni shayx Basriy yo'lda ketayotgan vaqtda bir qushga ko'zlari tushadi. Havodan bir qush kelib daraxtga qo'nadi va oyog'i yetishi bilan o'sha daraxt shoxi quriydi. Chumchuq yana boshqa shoxga qo'nishi bilan u shoxni ham quritadi.

Qilib ketdi o'shal qush bozi tayron,
 Ko'rib shayx ushbu ishni bo'ldi hayron.
 Duog'a qo'l ochib qildi munojot,
 Dedi: Ey Xoliqu arzu samovot.
 O'shal jonivor bu shoxlar uzra yurdi,
 Sabab nedur daraxtning shoxi qurdi.
 Nido keldiki hotifdin o'shal hol,
 Dedi: - "Ey shayx!" Emdi san quloq sol!
 Daraxt uzra o'shal qush qo'ndi, ketdi,
 Ko'rubsan jumlai shoxni qurutdi.
 Qo'nib erdiki qabri benamoza,
 Ibodat qilmag'on bir jurmsoza.
 Turob andin oyog'iga yopishti,
 Uchib andin daraxt ustiga tushti.
 Daraxtning shoxi uzra yurudi,
 Oyog'i shumlug'idin shox qurudi ["*Poʻxamu dul*", 60-bet].

Bu voqeani ko'rib shayx Basriy hayron bo'ladi. Duoga qo'l ochib, daraxt shoxining qurush sababini Ollohdan so'raydi. Bu qush umri davomida ibodat qilmagan, benamoz insonning qabri ustiga qo'ngan vaqtda, qabr tuprog'idan oyog'iga yopishdi. Daraxtga qo'ngan vaqtda oyog'ining buzuq fe'lliligidan daraxtning shoxi quridi, degan ovoz keladi.

Bu o'rinda "ganjashq" – chumchuq qushi bo'lib, benamoz insonlarning ramzi sifatida ifodalangan. Shu o'rinda haqli savol tug'iladi. Nima uchun aynan chumchuq? Hikoyatning mohiyatini chuqurroq anglash uchun chumchuq va u bilan bog'liq mifologik qarashlarni o'rganish zarur.

Chumchuq "Devoni lug'atit turk" asarining I tomida "qushg'ach" ["*Девони луғатит турк*", 382-bet] shaklida kelgan. "Devoni lug'atit turk" III tomida esa chumchuq bir nechta nomlar bilan ya'ni "chanchurg'a", "secha" shaklida keladi. "At tuhfat uz-zakiyatu fil lug'atit turkiya" lug'atida "shirsha" shaklida, "Kelurnoma"da "chumchug" nomi bilan ataladi. "Qisasi Rabg'uziy"da esa chumchuq "kelaz" nomi bilan kelganligiga ham guvoh bo'lishimiz mumkin. Bilamizki, chumchuq yura olmaydi. Buning sababi esa Iso Masihni ranjitganligi haqidagi quyidagi afsona bilan izohlanadi. Unga ko'ra, Iso masih xochga tortilgan vaqtda, uni xochga to'g'irlashga yordamlashib yuboradi. Shundan so'ng Xudo chumchuqlar oilasini la'natlaydi va ularga yerda yurish qobiliyatini bermaydi. Ilmiy-biologik jihatdan esa oyoqlari juda kaltaligi va agar yurgan taqdirda ham bir oyog'i harakatga kelganda ikkinchisi muvozanatni ushlay olmasligi bilan izohlanadi. Ko'pgina boshqa qushlardan farqli o'laroq, chumchuqlar havoda uzoq vaqt turolmaydi – ular odatda 15-20 daqiqa uzluksiz parvozdan keyin charchashadi.

Chumchuq obrazi Nosiriddun Rabg'uziyning "Qissasi Rabg'uziy" asarida Odam alayhissalom haqidagi hikoyatda ham keladi. "Anchada Iblis yer yuzidagi qush-qurtlarni yig'ib aydi: "Er yuzinga kim ersa keldi sizlarga mengzamaz. Sizlarni urug'inguz birla o'lturgusi turur, tarkin yig'ilib ani o'lturung. O'lturmasangiz tinmagaysiz", dedi. Qamug' yig'ilib keldilar. Ilk burun sicha kelib Odamnung boshing'a qo'nub sochin yula boshladi. Aning uchun Odam o'g'lonlari sichani tutub yungini yulub so'klurlar ["*Қисаси Рабғузӣӣ*", 34-bet]. Ya'ni bir vaqt Iblis yer yuzidagi qush-qumrsqalarni yig'ib deydi: "Yer yuziga bir jonzot keldiki, u sizlarni urug'-aymog'ingiz bilan qirib tashlaydi, hammalaring bir uni o'ldiringlar, bo'lmasa omon qolmagaysizlar". Hammalari yig'ilib keladilar. Eng avvalo, sicha (chumchuq) kelib, Odamnung boshiga qo'nib, sochini yula boshlaydi. Shuning uchun Odam avlodlari sichani tutib, patlarini yulib, pishiradilar. Mazkur parchada chumchuq odamga qarshi chiqqan qush sifatida talqin qilingan. Chunki, u Iblisning gapiga quloq soldi va Olloh buyurgan ish ya'ni insonlarga sajda qilishdan bosh tortdi. Benamoz insonlar ham Olloh buyurgan ish ya'ni besh vaqt namozni vaqtda ado etmagan, shaytonga bo'ysunuvchi insonlardir. Huvaydo asarida benamoz insonlar salom bersa alik olmaslikni, och bo'lsa ham taomini yemaslikni, kasal bo'lsa holidan ham xabar olish kerakmasligini, hattoki, o'lsa janozasini ham o'tkazmaslikni uqtiradi. Muhammad payg'ambar aytganlarki, kim namoz

o'qishni qasddan tark qilsa, u kishi Ka'bada onasi bilan 72 kun zino qilgan bilan barobar bo'ladi ["Рохати дил", 63-бет].

Asarning Ibrohim alayhissalom qissasida ham chumchuq qushi haqida yuqoridagi mazmunga o'zaro yaqin hikoyat keltirilgan: *"Aymishlar, bir yig'ochliq yer o'tun yig'dilar, tegrasinga adimdin tom yoptilar, teva birla gugurd suvadilar. Anda kezin o't yoqdilar. Ikki yildin burun Ibrohimni og'ir kishan birla bog'lab ev ichinda tutar erdilar. O'n tun-kun o't kuydi, kuchlandi. Aydilar: "Bor Ibrohimni emdi o'tga oting". O'tning adizligi ularning qarisi birla yigirmi qari erdi. O't kelturub yogg'an Ibrohimning otasi qarindoshi Hozar erdi. Lut payg'ambar aning o'g'li erdi. Qarlug'och tumshug'i birla suv kelturub ul o'tga quyar erdi. Ibrohim aydi: "Ey qarlug'och, saning tumshuqungdagi suv bu o'tga netak bilgurgay". Ibrohim anga ezgu duo qildi. **Kalaz** kelib o'tni urar erdi. Ibrohim anga la'nat qildi. Qirq tun-kun kuydi ["Қисаси Рабғузӣ", 68-бет].* Ya'ni, bir yig'ochlik (taxminat 9 km) yerni o'tin bilan to'ldiradilar. Atrofni teri bilan to'sadilar. Tuyalarda gugurt suvi keltiradilar. Shundan keyingina o't yoqadilar. O'n kecha-kunduz olov yonib, kuchlanadi. Olovning balandligi ularning o'lchovida yigirma qari (tirsak) edi. Ibrohim alayhissalomni ikki yildan beri og'ir kishanlarga bog'langan holda uy ichiga qamab qo'ygan edilar. O'tning yoqilganiga o'n kun bo'lganda Ibrohimni o'tga oting, deya farmon beriladi. Olov keltirib o't yoqqan Ibrohimning ota qarindoshi Hozar (Lut payg'ambarining otasi) edi. Qaldirg'och tumshug'ida suv keltirib, olovga quyadi va Ibrohim uni ezgu duo qildi va u insonlarga do'st bo'ladi. Chumchuq esa kelib o'tni qanoti bilan uradi, shu bois uni la'natlaydi, qirq kecha-kunduz o'tda kuyadi. Chumchuq cho'p tashigani uchun ham hamma odamlar uni tutib patini yulib, o'tga pishirib yeydilar. Bundan ko'rinadiki, Huvaydo benamoz insonlarni chumchuq obrazi orqali tasvirlagan. Chunki benamoz insonlar ham la'natlangan, o'tda yonuvchi insonlardir. Ularga mahshar kunida jazo muqarrardir. Shuning uchun ham Huvaydo har bir musulmon farzandini islomning besh farzidan biri bo'lgan namozni o'z vaqtida ado etishga chaqiradi. Shuni ta'kidlash kerakki, chumchuq adabiyotda faqat salbiy obraz sifatida tasvirlanmagan. Jaloliddin Rumiyning "Masnaviy" asarida donishmand, uzoqni ko'ra oladigan aqlli insonlar ramzi sifatida gavdalanadi. Ya'ni ovchi chumchuqqa tuzoq qo'yadi va bir chumchuq tuzoqqa ilinadi. Ovchi uni qo'yib yuborsa, unga uchta o'git aytishini bildiradi. O'gitlardan birini ovchining qo'lida, qolgan ikkitasini esa daraxt shoxida aytmoqchiligini so'zlaydi. Ovchi rozi bo'ladi. Chumchuq ilk o'gitini aytadi: bo'lmaydigan narsaga kim so'ylasa so'ylasin, ishonma. Ovchi ikkinchi o'gitni eshitish uchun uni qo'yib yuboradi. Chumchuq tomga qo'nib, ikkinchi o'gitini aytadi. Ya'ni, ovchiga o'tgan-ketgan narsalar uchun g'am yemasligini, fursatni boy bersa xafa bo'lmasligini vaqtning qadrini bilib, pushaymonlik bilan vaqt o'tkazmasligini aytadi. So'ngra qo'shimcha qilib, qornida o'n dirhamlik inju borligini va bu inju ovchining barcha avlodlariga yetishini aytadi. Ovchi chumchuqni qo'yib yuborgani uchun afsus qilib, yig'lay boshlaydi. Chumchuq ovchining ikki o'gitiga ham amal qilmaganini ko'rib, o'zi uch dirham chiqmasligini, qanaqa qilib qornida o'n dirham bo'lishi mumkinligi aytadi. Ovchining hushi joyiga kelib, uchinchi o'giti nima ekanligini so'raydi. Chumchuq devordan daraxt shoxiga qo'nib, ikkita o'gitiga amal qilmaganini, uchinchi o'gitni eshitishi befoyda ekanligini aytib uchib ketadi ["*Маснавийи маънавий*", 46-бет]. Chumchuq qushi keyingi davr adabiyotida ko'p uchraydi. Said Ahmadning "Xotinboz chumchuq", Shukur Sa'dullaning "Ayyor chumchuq", Quddus Muhammadiyning "Chumchuqcha haqida ertak", Safar Barnoyevning "Dangasa chumchuq" kabi asarlarini misol qilib keltirish mumkin. "Dovyurak chumchuq" (o'zbek xalq ertagi), "Dangasa chumchuq" (tojik xalq ertagi), "Sichqon va chumchuq" (udmurt xalq ertagi) ertaklarida ham chumchuq obraz sifatida turlicha talqin etilgan.

Rus adabiyotida ham chumchuq obrazi uchraydi. Maksim Gorkiyning "Chumchuqcha" hikoyasida ota-onaga itoat qilish, ularga ishonish, ularning mehr va g'amxo'rligini qadrlash, ulardan o'rnak olish, yaxshi maslahatlarga amal qilish, xatolarini tan olish va tuzatish minnatdorlik, kamtarinlik, ehtiyotkorlik, e'tiborli bo'lish, izlanuvchanlik, fidoyi bo'lish, hayot uchun kurashish ulug'langan. Hikoyada bir juft chumchuq palapon ochib, ismini Pudik qo'yadi. Chumchuqcha juda baquvvat va qiziquvchan, bir joyda o'tira olmaydi. U hammom ustiga uya qurgan. Ota-ona chumchuqlar qurtlarni va boshqa oziq-ovqatlarni yig'ib, bolasiqa olib kelishadi. Palapon olamni ko'rish uchun onasini gapiga quloq solmay, inidan chiqib yerga tushadi. U hali kichkina, o'zini himoya qila olmaydi: xavf va tahdidga uchraydi. Uni darrov hovli mushugi payqab qolib, Pudikni ushlab olmoqchi bo'ladi. Biroq shu payt onasi kelib, uni butun vujudi bilan himoya qiladi. Vaqti kelib, Pudik uchib ketishga muvaffaq bo'ladi, biroq onasi dumsiz bo'lib qoldi. Bu yerda chumchuqlar orqali har bir oiladagi vaziyat ramziylik asosida yorqin ifodalab berilgan.

Xulosa qilib aytganda, "Rohati dil" dostonida bugun uchun kerakli bo'lgan axloqiy masalalar badiiy jihatdan talqin etilgan. An'anaviy chumchuq obrazi benamoz insonlarning ramzi sifatida tasvirlangan. Asar o'quvchilar qalbida eng nozik his-tuyg'ularni uyg'otadi, ularga hayotga muhabbat, iymonli, pok e'tiqod egasi bo'lishga chorlaydi. Asarda keltirilgan rivoyat va hikoyatlarning aksariyati o'z manbasiga ega. Bu sujetlar xalq og'zaki ijodidan bahra olgan. Shuningdek, asardagi qiziqarli va ibratomuz

voqealar asar qahramonlarining taqdiri bilan mustahkam bog'lanib keladi. Har bir inson o'z qilmishi, yurish-turishi va amallariga ko'ra ma'lum darajaga erishadi. Hikoyatda ko'tarilgan asosiy masala insonlarning ma'naviy-diniy kamolotiga erishish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Хувайдо. Роҳати дил. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994. 60-б.
2. Saidbek Hasan. Xassos shoir va dostonnavis Xo'janazar Huvaydo "Rohati dil". –Т. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.
3. Носируддин Бурхонуддин Рабғузий. Қисаси Рабғузий. – Т.: Ёзувчи. 1990. 54-б.
4. Мавлоно Жалолиддин Румий. Маснавийи маънавий. Биринчи, иккинчи ва учинчи дафтарлар. Форсийдан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол таржимаси. Тузатилган учинчи наشري. – Т.: "Adabiyot uchqunlari"нашриёти. 2014. – Б. 46.
5. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 11-жилд. – Т.: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти. 2005. – 330 б.
6. Махмуд Қошғарий. Девони лугатит турк. – Т.: "Фан" нашриёти. 1967. – Б. 382.

UO'K 80/81

O'ZBEK RASMIY MULOQOTNING O'RGANILISHI X.Sh.Narxodjayeva, prof.v.b., Pedagogika va iqtisodiyot universiteti, Qarshi J.I smatova, talaba, Toshkent davlat pedagogika universiteti, Toshkent

Annotatsiya. Maqolada tilshunoslikda rasmiy nutqiy muloqot turlarining o'rganilishi, o'zbek rasmiy uslubi, ularning janrlari, til xususiyatlarini yoritishda N.Mahmudov boshchiligidagi mualliflar jamoasi tomonidan yaratilgan nashrlarning tahlili, o'zbek tilshunosligida qonun tilining xususiyatlari, rasmiy nutq egalarining nutqiy va notiqlik mahoratini egallashidagi yo'nalishlar, nutqiy muloqot qoidalari, tergov, sud jarayonidagi muloqot masalalarini yoritishga qaratilgan fikrlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, norasmiy muloqot, rasmiy muloqot, lisoniy vosita, muloqot turlari.

Аннотация. В статье проводится изучение видов формального речевого общения в языкознании, узбекского формального стиля, их жанров, анализ публикаций, созданных авторским коллективом под руководством Н. Махмудова в освещении языковых особенностей, характеристики юридический язык в узбекском языкознании, значение овладения речевыми и ораторскими навыками обладателей формальных речей, направления, правила речевого общения, анализ научной литературы, направленный на освещение вопросов общения на следствии, в судебном процессе раскрыты.

Ключевые слова: общение, неформальное общение, формальное общение, языковая среда, типы общения.

Abstract. In the article, the study of the types of formal speech communication in linguistics, the Uzbek formal style, their genres, the analysis of the publications created by the team of authors led by N. Mahmudov in the coverage of the language features, the characteristics of the legal language in Uzbek linguistics, the influence of the owners of official speech on the acquisition of speech and oratory skills directions, the rules of speech communication, the analysis of scientific literature aimed at illuminating the issues of communication in the investigation, court process are covered.

Keywords: communication, informal communication, formal communication, linguistic medium, types of communication.

Jahon tilshunosligida o'tgan asrning ikkinchi yarmiga kelib funksional stilistika masalalariga keng e'tibor qaratilishi natijasida ko'plab tilshunoslikda nutq uslublarining vazifaviy xususiyatlarini ilmiy uslubda o'rganish harakati yuzaga keldi. Natijada qator tilshunoslikda badiiy, so'zlashuv, ilmiy, ommabop nutq uslublari qatorida rasmiy uslub, uning janrlari, til xususiyatlarini aniqlashga jiddiy e'tibor qaratildi.[1] Bu muammo, ayniqsa, rus tilshunosligida chuqur o'rganildi.

Rus tilshunosligida nutq uslublari tadqiqiga vazifaviy yondashuv o'tgan asrning 60-yillaridan boshlab yuzaga keldi. Rus tili stilistikasi masalalari tahliliga bag'ishlangan V.V.Vinogradov, M.N.Kojina, A.I.Yefimov, M.M.Mixaylov, Y.E.Isserlin, A.N.Kojin, O.A. Krilova, V.V.Odinov, N.S.Valginaning tadqiqot ishlarda nutq uslubi turlari qatorida rasmiy uslubga xos vazifaviy xususiyatlar ham yoritildi.[2]

Rus tilshunosligida rasmiy uslub va uning janrlari tipologiyasi T.Anisimova, M.Shirinkina, S.Fedyurko, A.Mixaylova, N.Tatarnikova tomonidan maxsus tadqiq etildi. Bu ishlarda o'tgan asrning 90-yillarida rus tilshunosi M.M.Baxtin[3] tomonidan ilgari surilgan nutqiy janrlar haqidagi nazariy qarashlar rivojlantirildi. [4]. Rasmiy uslub, uning janrlari haqidagi ilmiy-nazariy qarashlar monografiyalar, maqolalar hamda rus tilidagi ko'plab o'quv adabiyotlaridan ham o'rin oldi.[5]

S.Maksimov, P.Veselov, N.Chigridova, I.V. Gerasimenko, A.Stebletsova, M.M. Isupova, B.E.Aznauryan, N.A.Karaban tadqiqotlarida rasmiy nutqiy muloqotning pragmatik, lingvomadaniy,